PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Langedijk

Gemeentebeschrijving, november 1990

Foto omslag:
Dorpsstraat 92
te Broek op Langedijk,
voormalig betaalkantoor van
de Langedijkse Groenten-
centrale, gebouwd in 1921
naar ontwerp van de
architect W. Jz. Dirkmaat.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Bodemgesteldheid *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. Grondgebruik *11*
3.1 Agrarisch *11*
3.2 Niet agrarisch *11*
3.3 Landschapsbeeld *11*

4. Infrastructuur *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Waterwegen *13*
4.3 Dijken *14*
4.4 Spoorwegen *14*

5. Nederzettingsstructuur *15*
5.1 Algemeen *15*
5.1.1 Bevolking *15*
5.2 Het dorp Broek op Langedijk *15*
5.3 Het dorp Zuid-Scharwoude *16*
5.4 Het dorp Noord-Scharwoude *16*
5.5 Het dorp Oudkarspel *16*
5.6 Langedijk Buitengebied *17*

6. Bebouwingskarakteristiek *19*

Verantwoording inventarisatie *21*

Geraadpleegde werken *23*

Tabellen *25*

Herkomst afbeeldingen *27*

Afbeeldingen *29*

Register *41*

Colofon *45*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Langedijk. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988.

Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek en een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Langedijk zijn uitgevoerd door mw. drs. P.E. Devilee, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, november 1990

1. Inleiding

De gemeente Langedijk ligt in de provincie Noord-Holland in de regio West-Friesland.
De huidige gemeente Langedijk bestaat uit de dorpen Broek op Langedijk, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudkarspel.
De omvang van de gemeente is 2.711 ha, het aantal inwoners bedraagt 15.316 personen (1989).

De gemeente wordt begrensd door de gemeenten Harenkarspel (noord), Heerhugowaard (west), Sint Pancras (zuid) en Warmenhuizen (oost).
In het oosten valt de gemeentegrens deels samen met de oude Oosterdijk; nu het kanaal Alkmaar-Omval-Kolhorn.

De gemeente Langedijk werd op 1 augustus 1941 gevormd uit een samenvoeging van de vier gemeenten: Broek op Langedijk, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudkarspel. De samenvoeging van de vier Langedijker dorpen had al eerder, in het begin van de 15de- en in de 19de eeuw plaatsgevonden. Tijdens de MIP-periode waren de gemeenten zelfstandig.
Per 1 januari 1990 is de gemeente Sint Pancras opgegaan in de gemeente Langedijk. De gemeente Sint Pancras is als zelfstandige gemeente beschreven en geïnventariseerd.

De gemeente Langedijk behoort tot de MIP-regio West-Friesland.
Dit inventarisatiegebied omvat verder de gemeenten Sint Pancras, Warmenhuizen, Heerhugowaard, Opdam, Opmeer, Wester-Koggenland, Noord-Koggenland, Wognum, Hoorn, Venhuizen, Drechterland, Wervershoof, Stede Broec, Enkhuizen, Andijk en Medemblik.

Om een overzichtelijke inventarisatie te kunnen maken is de gemeente Langedijk opgedeeld in vijf MIP-deelgebieden: Langedijk/Broek op Langedijk, Langedijk/Zuid-Scharwoude, Langedijk/Noord-Scharwoude, Langedijk/Oudkarspel en Langedijk/buitengebied, de eerste vier deelgebieden vallen samen met de bebouwde kom van de vier dorpen in deze gemeente.
Langedijk/buitengebied is het grotendeels in 1979 herverkavelde gebied, tijdens de MIP-periode was dit gebied een vaarpolder.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

Tot 2500 v. Chr. stond het gebied rond Langedijk onder invloed van de getijdewerking van de zee waarbij zand en klei werden afgezet. Naderhand verminderde die invloed, doch pas rond 1200 v. Chr. verzandde het zeegat bij Bergen waardoor het achterliggende gebied werd afgesloten van de zee. De afwatering van het gebied verslechterde en er kon veenvorming optreden.
In de 9de en 10de eeuw vonden de eerste veenontginningen plaats. Er werden evenwijdig aan elkaar liggende oost-west gerichte sloten gegraven, dwars op de noord-zuid gerichte strandwallen. Als gevolg van ontwatering en oxydatie klonken de plaatselijk enkele meters dikke veenlagen sterk in. Juist in deze periode en in het bijzonder in de tweede helft van de 12de eeuw nam het aantal stormvloeden toe. Er ontstond een zeegat in de kust bij Zijpe en via de Rekere overstroomde een deel van West-Friesland waarbij veen werd afgebroken en een laag zware klei, pikklei, werd afgezet. Ondanks de aanleg van de Westfriese Omringdijk in 1300 vonden in de 13de eeuw opnieuw op grote schaal overstromingen plaats; tegen overstromingen van de Waert werden dijken opgeworpen, de Oosterdijk, Ambachtsdijk en Langedijk. Na de overstromingen werden de oude middeleeuwse sloten vanuit de ontginningsbasis weer opengegraven.
Om kavels op te hogen en te bemesten werd de ondergrond uit de sloten opgebaggerd en over het land uitgelegd. Op deze manier ontstond de vaarpolder, het Rijk der Duizend Eilanden.
In de 16de en 17de eeuw werden in Noord-Holland vele plassen en meren, ontstaan ten gevolge van de middeleeuwse stormvloeden, drooggelegd.
Door de herverkaveling in 1975 is het oorspronkelijke bodemprofiel veranderd, zo werd met name de storende pikkleilaag weggewerkt. Alleen in het zuid-oosten, in de Oosterdel, is het oorspronkelijke karakter van de vaarpolder behouden gebleven.

2.2 Afwatering

In de 9de en 10de eeuw werd het gebied ontgonnen en werden sloten gegraven dwars op de strandwallen ter afwatering. Nadat dijken binnen de Westfriese Omringdijk waren aangelegd vormde de Lange Dijk de ontginningsbasis van het gebied. De bepoldering en de invoering van windbemaling door de dorpen in het Geestmerambacht vond plaats in de eerste helft van de 16de eeuw. Hierdoor werd de boezem van de polder Geestmerambacht verkleind en er moesten steeds meer molens komen om het water uit te kunnen malen. Deze molens sloegen het water uit op de Raaksmaatsboezem, de boezem van het ambacht van West-Friesland genaamd het Geestmerambacht. Het polderwater wordt thans geloosd op de Schermerboezem. De elf molens die de polder op een gegeven monument rijk was, stonden aan de Oosterdijk.
In de 19de en 20ste eeuw zijn er veel molens verbrand of afgebroken. Er staan nu nog twee molens waarvan één in Sint Pancras en Molen D van de polder Geestmerambacht uit 1868 in Langedijk, bij het Oosterdel. In 1926 werd deze molen buiten dienst gesteld. In 1975 werd de molen gerestaureerd en sindsdien regelmatig in werking gesteld. In 1873 werd het stoomgemaal aan de Oosterdijk in Zuid-Scharwoude in gebruik genomen. De overgebleven molens bleven in gebruik tot in 1926 en in 1932 werden de stoommachines van het gemaal vervangen door dieselmotoren. In 1944 volgde de aansluiting op het elektrische net.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De middelen van bestaan waren in de Middeleeuwen naast visserij en jacht vooral de weidebouw/veeteelt en in mindere mate de akkerbouw. Vanaf de 14de en 15de eeuw kwam de tuinbouw bij Langedijk op gang, pas in de 19de eeuw en met name na de veepest tussen 1870-1890 werd steeds meer grasland omgezet in bouwland.
Als bemesting werd de ondergrond uit de sloten opgebaggerd en over de kavels verspreid. De grond werd op deze wijze opgehoogd. Het grote wateroppervlak had bovendien als voordeel dat de grote temperatuurdalingen getemperd werden zodat de kans op schadelijke nachtvorst voor het gewas minder was. De sloten zijn in de loop der tijd steeds breder geworden; al met al ontstond hier voor Nederlandse begrippen een tamelijk uniek landschap. De kavels waren met kleine boten te bereiken zodat de producten ook uitsluitend via boten vervoerd werden.
Op kavels werden voornamelijk verschillende koolsoorten en aardappelen geteeld. De kavels waren in de gemeente Langedijk voornamelijk oost-west gericht en volgden hiermee het Middeleeuwse ontginningspatroon. De kavels werden wel weer in smallere stroken (noord-zuid) gedeeld maar behielden in hoofdzaak een lineair karakter. Deze verdeling van de kavels had niet uitsluitend met het verdelen van het stuk land maar nog meer met het uitbreiden van het waternet te maken zodat de akkers makkelijker te begieten waren en ook het vervoer van de kool naar het water minder tijd kostte.
Van groot belang bij de ontwikkeling van de tuinbouw was het veilinggebouw van Broek op Langedijk. In 1887 werd de eerste tuinbouwveiling ter wereld geopend, de Langedijker Groente Centrale. In eerste instantie werd de groente aan een steiger geveild maar in 1912 ontstond het huidige veilingcomplex in Broek op Langedijk, ten westen van de Dorpsstraat. Na de sluiting in 1987 werd dit complex als museum in gebruik genomen. In 1915 werd in Noord-Scharwoude de Noorder Markt Bond in gebruik genomen. Deze ontwikkelingen hadden tot gevolg dat er in 1902 een zijlijn van de spoorlijn Amsterdam-Den Helder naar het Zuiderdel werd aangelegd, het Broeker Spoortje.
Daarnaast had de bloei van de tuinbouw een industriële ontwikkeling zoals de conservenfabrieken, tot gevolg.

Pas na de herverkaveling in 1979 zijn de vele smalle kavels vervangen door grotere blokvormige kavels; zo'n 13.000 kadastrale nummers in het agrarisch gebied werden teruggebracht tot 5.000.

3.2 Niet-agrarisch

Met uitzondering van de bebouwing kent de gemeente slechts agrarische grondgebruik in de periode 1850-1840.

3.3 Landschapsbeeld

Langedijk is een dijkdorp in kleipolderlandschap.
Het landschapsbeeld van de gemeente Langedijk zal in de periode 1850-1940 een open karakter hebben gehad.
De gemeente bestond uit vele bouw- en weilanden die gescheiden werden door soms zeer brede sloten, wateren en vaarten. Het gebied werd door deze structuur wel het Rijk de Duizend Eilanden genoemd.
De bebouwing had zich in de vier dorpen voornamelijk langs de Dorpsstraat geconcentreerd. Heel karakteristiek waren de grote bruggen maar vooral de vele smalle Langedijker voetbruggen die de toegang vormden naar de bewoonde eilanden ter weerszijde van de Dorpsstraat.

Opvallend in het landschap is de verhoogde Oosterdijk en het hieraan in 1943 gegraven kanaal Alkmaar-Omval-Kolhorn. Aan de Oosterdijk stonden ook de windmolens waarvan nu nog alleen de Molen van het Geestmerambacht resteert.
Behalve de molens werden de verticale accenten in de gemeente gegeven door de vele kerktorens in de vier dorpskernen.
Na de herverkaveling is het landschapsbeeld van een vaarpolder vrijwel geheel in een rijpolder veranderd. De karakterisieke bruggetjes die over de scheidingssloten naar de erven leidden zijn verdwenen en oostelijke en westelijke uitbreidingen doorbreken de oorspronkelijke lintbebouwing in de gemeente. Het landschapsbeeld is ingrijpend veranderd.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

De dorpen van de gemeente Langedijk zijn met elkaar verbonden door de ca. 7,5 km lange Langedijk die in noord-zuid richting loopt. Deze Langedijk loopt buiten Langedijk in het zuiden door naar Sint Pancras en naar Alkmaar en in het noorden naar Kalverdijk. Naast de Dorpsstraat, die eeuwenlang de enige noord-zuid verbinding vormde, ligt nu een asfaltweg: het resultaat van het dempen van de Voorburggracht.
De oost-west verbinding komt tot stand door de provinciale weg Schoorl-Heerhugowaard-Leeuwarden.
In de MIP-periode was de Langedijk de enige noord-zuid verbindingsweg in dit door waterlopen doorsneden gebied. In 1732 had de Langedijk de eerste bestrating gekregen. De bebouwing concentreerde zich aan de Langedijk. Sinds eeuwen wordt deze smalle en bochtige weg door 4 bruggen onderbroken. De Langedijk wordt thans Dorpsstraat genoemd; slechts in het meest zuidelijke deel van Broek op Langedijk vindt men de oude benaming Dijk nog terug. In Oudkarspel gaat de Dorpsstraat over in de Ambachtsdijk omdat men hier op de oude dijk van de polder Geestmerambacht terechtkomt.
Op de kaart van Kuyper uit 1865 valt af te lezen dat Noord-Scharwoude en Oudkarspel gezamenlijk een verbinding hadden met de oostelijker gelegen plaatsen via de Laanderweg (thans de Spoorstraat) en een lange houten rijbrug over de Ringsloot: de Roskambrug. De gemeentegrens liep dwars door deze verbindingsweg. In het zuiden van Broek op Langedijk bij Zuiderdel werd eind 19de eeuw een weg aangelegd tussen de Langedijk en de Oosterdijk; via een brug kwam men aan de overzijde van de Ringsloot en kon men op die manier het station in Heerhugowaard bereiken.
Pas aan het eind van de MIP-periode, zichtbaar op de kaart uit 1939 werd de volgende oost-west verbinding aangelegd in Zuid-Scharwoude, ter hoogte van de Kromme Brug, nu de Koog-Langebalkweg.
In 1934 werd de grote provincieweg van Schoorl-Koedijk naar Heerhugowaard en Leeuwarden aangelegd waarbij Noord-Scharwoude in tweeën werd gedeeld.

In de MIP-periode heeft het wegennet zich niet verder ontwikkeld omdat het vervoer zowel van personen als van goederen over het water plaatsvond. Na de ruilverkaveling was er een ontwikkeling van een grootschalig net van ontsluitingswegen voor de boerderijen ten westen van het dorp.

4.2 Waterwegen

De gemeente Langedijk was tot voor de ruilverkaveling een bijzonder waterrijk gebied, talloze sloten en vaarten hoofdzakelijk gegraven in een rechthoekig oost-west patroon liepen door de al even talloze bouwkavels. De verklaring voor het ontstaan van het grote aantal sloten is dat zij zijn gegraven ter ophoging van het tussengelegen lage en moerassige land en ter verbetering van de grond. Tevens hadden de sloten een afwaterings- en vervoersfunctie. Het vervoer vond voornamelijk met kleine schepen plaats. Tijdens de MIP-periode was er tevens een bootdienst naar Alkmaar. Bij de veilinggebouwen in Broek op Langedijk en Noord-Scharwoude waren de wateren breder dan in het overige gebied. Dit in verband met de "parkeerfunctie". Grotere wateroppervlakten in de gemeente waren alleen "'t Waertje" in Oudkarspel en Ooster- en Zuiderdel.
Parallel aan de Dorpsstraat liep de Voorburggracht, een belangrijke verbindingsvaart in de gemeente.
De oostzijde van de gemeente wordt begrensd door het in 1941 gegraven

kanaal Alkmaar-Omval-Kolhorn, langs de gemeente Langedijk is dit een deel van de oude Ringsloot.
In 1975 is de vaarpolder in een rijpolder veranderd, de wateren in de gemeente werden gedempt en nieuwe wegen werden aangelegd.

4.3 Dijken

De vier dorpen zijn in lintvorm gebouwd op een in de Middeleeuwen aangelegde noord-zuid gerichte dijk. Omtrent het ontstaan van deze dijk zijn vele vraagtekens. De Langedijk zou aangelegd kunnen zijn als bescherming tegen het water van de Waerd met een waterkerende functie maar de dijk zou eveneens aangelegd kunnen zijn als weg waaraan de woonhuizen een veilige standplaats vonden.
De Oosterdijk werd naar alle waarschijnlijkheid na de Langedijk aangelegd; dit is de dijk ten oosten van de Langedijk maar ten westen van de dreigende Waerd.
De derde grote dijk was de Ambachtsdijk in Oudkarspel, een deel van de dijk die de polder Geestmerambacht omsluit.
De dijken hadden al ver voor de MIP-periode hun waterwerende functie verloren.
In 1873 werd het stoomgemaal aan de Oosterdijk in Zuid-Scharwoude in gebruik genomen. Dit gemaal werd later vervangen.

4.4 Spoorwegen

De in 1865 aangelegde spoorlijn Alkmaar-Den Helder liep ten oosten van de gemeente.
Het station Heerhugowaard/Broek op Langedijk werd in 1902 geopend en lag 2 km ten oosten van Broek op Langedijk ten zuiden van de grote bocht in de Ringsloot. In 1902 werd vanaf het punt dat de spoorlijn over de Ringsloot verder liep een aftakking naar Zuiderdel in
Broek op Langedijk aangelegd ten behoeve van de expeditie van groente. Tussen 1907 en 1926 werd deze lijn tevens benut voor het vervoer van reizigers. In 1972 werd de lijn gesloten.

Zoals de veiling in Broek op Langedijk met het landelijk railnet was verbonden zo heeft ook de veiling van Noord-Scharwoude in 1915 een aansluiting gekregen op de spoorlijn Alkmaar-Den Helder om de tuinbouwproducten sneller te kunnen vervoeren. Ook deze lijn werd in 1972 opgeheven.
Wel bleef de halteplaats (met modern abri) Heerhugowaard gehandhaafd voor het personenvervoer.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De gemeente Langedijk bestaat uit de vier dorpen Broek op Langedijk, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudkarspel (van zuid naar noord). De Dorpsstraat (de dijk) die zonder onderbreking de vier dorpen aaneenrijgt is aan weerskanten volgebouwd met huizen. In de MIP-periode is daarbuiten nauwelijks gebouwd, de aanwezigheid van een laaggelegen waterrijk gebied aan weerszijden van de dijk zal daarbij een rol hebben gespeeld.
Vóór de ruilverkaveling liepen langs de Dorpsstraat twee sloten, de Voor- en Achterburggracht. Doordat er huizen in de loop der jaren op de akkers werden gebouwd was een aantrekkelijk dorpsbeeld ontstaan: Het Rijk der Duizend Eilanden. Alle vier de dorpen zijn dijkdorpen in een kleipolderlandschap.
Na de samenvoeging van de vier gemeenten Broek op Langedijk, Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudkarsel in 1941 is men ervan uitgegaan dat Noord-Scharwoude het centrum van de nieuwe gemeente moest worden. Dit dorp lag het meest centraal, het had een Rooms Katholieke-, Nederlands Hervormde- en een Gereformeerde kerk, hier was het grootste verenigingsgebouw, het nieuwste gemeentehuis maar bovenal was hier de mogelijkheid om aan de oostkant van de Dorpsstraat uit te breiden.

5.1.1 Bevolking

Tabel I geeft het aantal inwoners weer van de vier dorpen in de gemeente Langedijk tussen 1850-1940. De dorpen worden apart vermeld omdat de dorpen voor 1941 zelfstandig waren.
Met name in Broek op Langedijk en in Noord-Scharwoude valt te constateren dat door de bloei van de tuinbouw, de opening van de groenteveilingen, het ontstaan van de industrie en de aanleg van de spoorlijnen de bevolking toeneemt.
De godsdienstige gezindheid is niet in alle vier de dorpen gelijk.
De gemeente Langedijk telde in de MIP-periode 9 kerken.
Broek op Langedijk: Nederlands Hervormd, Gereformeerd, Gereformeerd onderhoudende artikel 31 en Doopsgezind, Zuid-Scharwoude: Nederlands Hervormd, Noord-Scharwoude: Rooms Katholiek, Nederlands Hervormd en Gereformeerd, Oudkarspel: Nederlands Hervormd.

5.2 Het dorp Broek op Langedijk

Broek op Langedijk werd in 1063 gesticht en kreeg een kapel in 1100. De naam Broek wijst erop dat deze plaats uit laag, drassig land bestond. De bebouwing concentreerde zich langs de dijk, in eerste instantie voornamelijk aan de oostezijde. Pas tijdens de MIP-periode te zien op de kaart uit 1859 en 1865, werd er zowel aan de west- als aan de oostzijde van de dijk gebouwd. Behalve aan de dijk verschenen toen ook enkele gebouwen bij het gebied Zuiderdel.
Vanaf ca. 1875 concentreerde men zich niet meer uitsluitend op de Dijk maar vond ook vestiging plaats ten oosten van Zuiderdel bij de haven en bij de veiling, die in 1887 geopend werd.
In Broek op Langedijk werden de kavels aan de Voorburggracht langzaamaan als bouwkavels in gebruik genomen. Talloze bruggen verbonden de kavels met elkaar. Met name de aanwezigheid van het station bij Zuiderdel zorgde voor een bouwactiviteit in dit gebied. Het lint van bebouwing werd dichter en langer en is een ononderbroken geheel tot Zuid-Scharwoude. Broek op Langedijk heeft na de demping van de wegsloot en het verdwijnen van de vele bruggetjes een andere aanblik gekregen.

5.3 Het dorp Zuid-Scharwoude

De naam Zuid-Scharwoude wijst op de schrale grond (schar is schraal of mager) die begroeid was met bomen en struikgewas. Zuid-Scharwoude komt in 1288 voor het eerst in de bronnen voor.
Evenals in Broek op Langedijk vestigen de eerste bewoners zich voornamelijk aan de oostzijde van de dijk. Ca. 1850-1870 werd ook de westzijde op grotere schaal bebouwd. Tevens vond er een oostelijke uitbreiding plaats naar De Koog, richting Nederlands Hervormde kerk uit 1820. Op deze plek werden in 1908 het Raadhuis en in 1911 het nog steeds bestaande café De Rode Leeuw gebouwd.
Rond 1900 werden de akkers aan de Voorburggracht bebouwd. Opvallend hierbij is dat de vorm van de kavels bepalend was voor de stand van de huizen. De bloei in de tuinbouw en het ontstaan van de koolverwerkende industrie zorgden ervoor dat het dorp groeide in de vorm van verdichting van het bestaande lint. Ook in Zuid-Scharwoude zijn de wegsloten gedempt en zijn de vele bruggetjes verdwenen.

5.4 Het dorp Noord-Scharwoude

In de Middeleeuwen werd het dorp ook wel St. Janskarspel genoemd omdat de kerk in het dorp gewijd was aan St. Jonhannes. Evenals Zuid-Scharwoude verwees de naam Noord-Scharwoude "Scorlewald" oftewel de ten oosten van Schoorl behorende moerasbomen. In de Middeleeuwen komt het gebied tot ontginning.
In het begin van de MIP-periode werd de dijk aan de oostzijde bebouwd. Evenals bij de twee zuidelijke dorpen vindt aan de dijk ca. 1870-1900 naast verdichting ook bebouwing aan de westzijde van de dijk plaats. Tevens worden de kavels aan de Voorburggracht bebouwd.
Noord-Scharwoude breidde zich verder in oostelijke richting uit; van invloed was de lokatie van de veiling en het spoorbaantje aan de Veilingweg. Rond 1915 werd ook een begin gemaakt met het bebouwen van de Spoorlaan. De Spoorlaan vormde de grens tussen Oudkarspel en Noord-Scharwoude, maar meer dan dat was dit de weg naar de Roskambrug, de enige verbinding naar het oosten met Heerhugowaard voordat de provinciale weg in 1934 werd aangelegd. Deze bouwontwikkeling naar het oosten zette zich na 1916 voort naast verdichting aan de dijk en uitbreiding op de kavels.
Ook hier was de veenverkaveling van invloed voor de stand van de huizen.
De provinciale weg die in 1934 van Schoorl naar Heerhugowaard werd aangelegd deelde Noord-Scharwoude in tweeën. De bewoners van het noordelijk deel van het dorp hebben zich meer dan voorheen op Oudkarspel georiënteerd.

5.5 Het dorp Oudkarspel

Het dorp Oudkarspel (kerspel is parochie) heeft zijn naam gekregen omdat het één der eerste nederzettingen aan de Langedijk was; in oude archieven wordt naar het jaartal 889 verwezen.
Aan het begin van de MIP-periode treft men zowel aan de oost- als aan de westzijde van de dijk bebouwing aan, ook in Oudkarspel was sprake van verdichting langs de dijk en rond 1900 werden incidenteel de kavels aan de Voorburggracht voor bebouwing in gebruik genomen. Ter hoogte van de Kroonstraat treft men echter een concentratie aan van tuinderswoningen en koolschuren.
Oudkarspel ging later dan Noord-Scharwoude (ca. 1920) over tot bebouwing aan de Spoorstraat.

5.6 Langedijk Buitengebied

In de gemeente Langedijk bevond zich tijdens de MIP-periode nauwelijks verspreid liggende bebouwing. Van belang is de poldermolen uit 1868 aan de Oosterdijk en het stoomgemaal uit 1873 in Zuid-Scharwoude. Na de ruilverkaveling werden met name moderne agrarische bedrijven in dit gebied opgericht.

6. Bebouwingskarakteristiek

Opvallend in de agrarische gemeente Langedijk zijn naast de tuinderswoningen en vele koolschuren de royale woonhuizen, versierd en verrijkt met bolornamenten, torentjes, glas-in-lood vensters, tegeltableaus etc. Omdat de gemeente door de infrastructuur lange tijd vrij geïsoleerd was zijn deze panden veelal in oorspronkelijke staat behouden gebleven.

De tuinderswoningen zijn voornamelijk vrijstaand, zowel klein als royaal, op een rechthoekig grondvlak met een zadel- of manarde kap. Meestal is de noklijn haaks op de weg georie teerd.
De koolschuren kunnen zowel aan het woonhuis vast gebouwd zijn of er los achter staan; een enkele keer worden de koolschuur en het woonhuis door middel van een rechthoekige bouwmassa met elkaar verbonden.
De bakstenen gevels worden veelal doorbroken door geglazuurde of anderskleurige bakstenen.
De tuinbouw was van groot belang in de gemeente Langedijk en verklaart het geringe aantal stolpboerderijen in deze agrarische gemeente.
De ontwikkeling en bloei van de tuinbouw was de aanzet tot het ontstaan van de veilinggebouwen en van de koolverwerkende industrie in de dorpskernen zoals de zuurkoolfabriek van Kramer in Zuid-Scharwoude uit 1893 en de conservenfabriek in Noord-Scharwoude uit 1878.

Vanaf 1900 worden naast kleinere en grotere tuinderswoningen ook royale woonhuizen gebouwd in de dorpskernen, dit kunnen directeurs- of dokterswoningen zijn maar eveneens woningen van rijke tuinders. In de detaillering is de niet-streekeigen invloed zichtbaar zoals elementen van de Art-Nouveau en Amsterdamse School.
Het op dit moment in zeer slechte staat verkerende theater Tivoli in Oudkarspel uit 1918 is een voorbeeld van deze ontwikkeling; zowel wat betreft de niet traditionele streekeigen detaillering als wat betreft het bouwtype.
Naast de bouwactiviteiten waren ook branden veelal aanleiding tot de bouw van nieuwe kerken, raadhuizen en café's.
Van de negen kerken in de gemeente Langedijk is de Rooms Katholieke St. Joannes den Dooper Kerk uit 1905-1906 in Noord-Scharwoude zowel door zijn schaal als door de neogotische bouwvormen opvallend.
De architect van de kerk was P.J. Bekkers.

Verantwoording inventarisatie

De gemeente Langedijk kende in de MIP-periode voornamelijk verdichting en uitbreiding van bebouwing langs de bestaande dijk. Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie is daarom niet relevant.

Uit de periode 1850-1940 zijn in de gemeente Langedijk de kerkgebouwen integraal opgenomen.
Raadhuizen, scholen, fabrieken, molen, koolschuren en woonhuizen zijn geïnventariseerd naar gaafheid en representativiteit in en voor de gemeente. De woonhuizen zijn voorts geïnventariseerd naar bijzonderheid in bouwvorm en detaillering voor deze agrarische gemeente. Veel voorkomende typen woonhuizen zonder bijzondere waarde zijn aan de hand van voorbeelden geïnventariseerd.

Uit de MIP-periode kent de gemeente Langedijk enkele Rijksmonumenten te weten de Poldermolen uit 1868, de Nederlands Hervormde Kerk uit 1868 te Oudkarspel, de Nederlands Hervormde Kerk met westgevel en toren uit 1905 te Zuid-Scharwoude en de St. Joannes den Dooper, Rooms Katholieke Kerk uit 1905 te Noord-Scharwoude.

Geraadpleegde werken

Barneveld K., *Broek op Langedijk*, een scriptie over het artefactieel morfologisch patroon van een streekdorp, 1983.

Beschrijving van de provincie Noord-Holland, behorende bij de waterstaatskaart, bewerkt door de Directie Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat, 's-Gravenhage 1950.

De bodem van Noord-Holland, uitgave van de stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.

Colenbrander C.B., *Molens in Noord-Holland*, inventarisatie van het Noordhollands Molenbezit, Amsterdam, 1981.

Don P., *Kunstreisboek Noord-Holland*, Zeist 1987.

Glas P., Kool M., Zeeman J., *Het dorpsleven van Langedijk vroeger en nu .....*, Hoorn 1971.

Geomorfologische kaart van Nederland, Schaal 1:50.000, uitgave van de Stichting voor Bodemkartering, Wageningen 1977.

Kuiper M., *Een kijkje in de geschiedenis van Langedijk*, Hoorn 1980.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel Westfriesland, Dienst Ruimte en Groen (voorheen PPD), provincie Noord-Holland 1989.

Langedijk D., *De geschiedenis van Langedijk*, Bergen 1969.

Nebbeling M., *Sociografie van de gemeente Langedijk*, Rotterdam 1957.

Otto J., IJff J., *Geestmerambacht*, "een land, gelegen aan de rand van de hel .....", Noord-Scharwoude 1980.

Otto J., IJff J., *Tussen buitenland en luizeknip*, negen eeuwen ontwikkeling Langedijk, Langedijk 1980.

Rapport der Provinciale Commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, uitgave van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, deel 2: Kop van Noord-Holland en Westfriesland, Haarlem 1951.

Tits J.A.M., *Langedijk later*, Een onderzoek naar de sociaal-economische structuur en ontwikkelingsmogelijkheden van de gemeente Langedijk, R.U. Groningen 1980.

Tabel I

Bevolking Noord-Holland 1851

Jaartal	Broek op Langedijk	Noord-Scharwoude	Zuid-Scharwoude	Oudkarspel
1851	850	812	663	817
1860	931	850	679	843
1870	1.027	944	778	1.059
1880	1.161	1.141	897	1.380

Broek op Langedijk

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1890	673	699	**1.372**
1900	843	807	**1.650**
1910	1.096	1.051	**2.147**
1920	1.078	1.167	**2.245**
1930	1.185	1.223	**2.408**
1940			**2.273**

Noord-Scharwoude

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1890	493	484	**977**
1900	578	558	**1.136**
1910	816	785	**1.601**
1920	876	857	**1.733**
1930	999	978	**1.977**
1940			**2.094**

Zuid-Scharwoude

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1890	691	704	**1.395**
1900	796	798	**1.594**
1910	815	843	**1.658**
1920	855	877	**1.732**
1930	881	819	**1.700**
1940			**1.638**

Oudkarspel

Jaartal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1890	745	728	**1.473**
1900	812	791	**1.603**
1910	902	912	**1.814**
1920	954	919	**1.873**
1930	953	862	**1.815**
1940			**1.847**

Herkomst afbeeldingen.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland, ondergrond: kaart Provinciaal Planologische Dienst Noord-Holland (met ingang van 1989: Dienst Ruimte en Groen).

2. Gemeente Langedijk 1958: Militaire Topografische kaart no. 14 en no. 15, 1858.

3. Gemeente Broek op Langedijk ca. 1865: Kuijper J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.*

3a. Gemeente Zuid-Scharwoude ca. 1865: Kuijper, J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.*

3b. Gemeente Noord-Scharwoude ca. 1865: Kuijper J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.*

3c. Gemeente Oudkarspel 1867: Kuijper J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.*

4. Gemeente Langedijk 1912: Topografische kaart verkend in 1877, herzien tot 1916.

5. Gemeente Langedijk 1943: Amerikaanse stafkaart, U.S. Army Washington D.C., 1943.

6. Gemeente Langedijk 1983: Topografische kaart Noord-Holland 1983, Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland.

7. MIP-deelgebieden , getekend door auteur.

8. Bodemkaart: Stichting voor bodemkartering, Wageningen 1974.

9. Infrastructuur, getekend door auteur.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

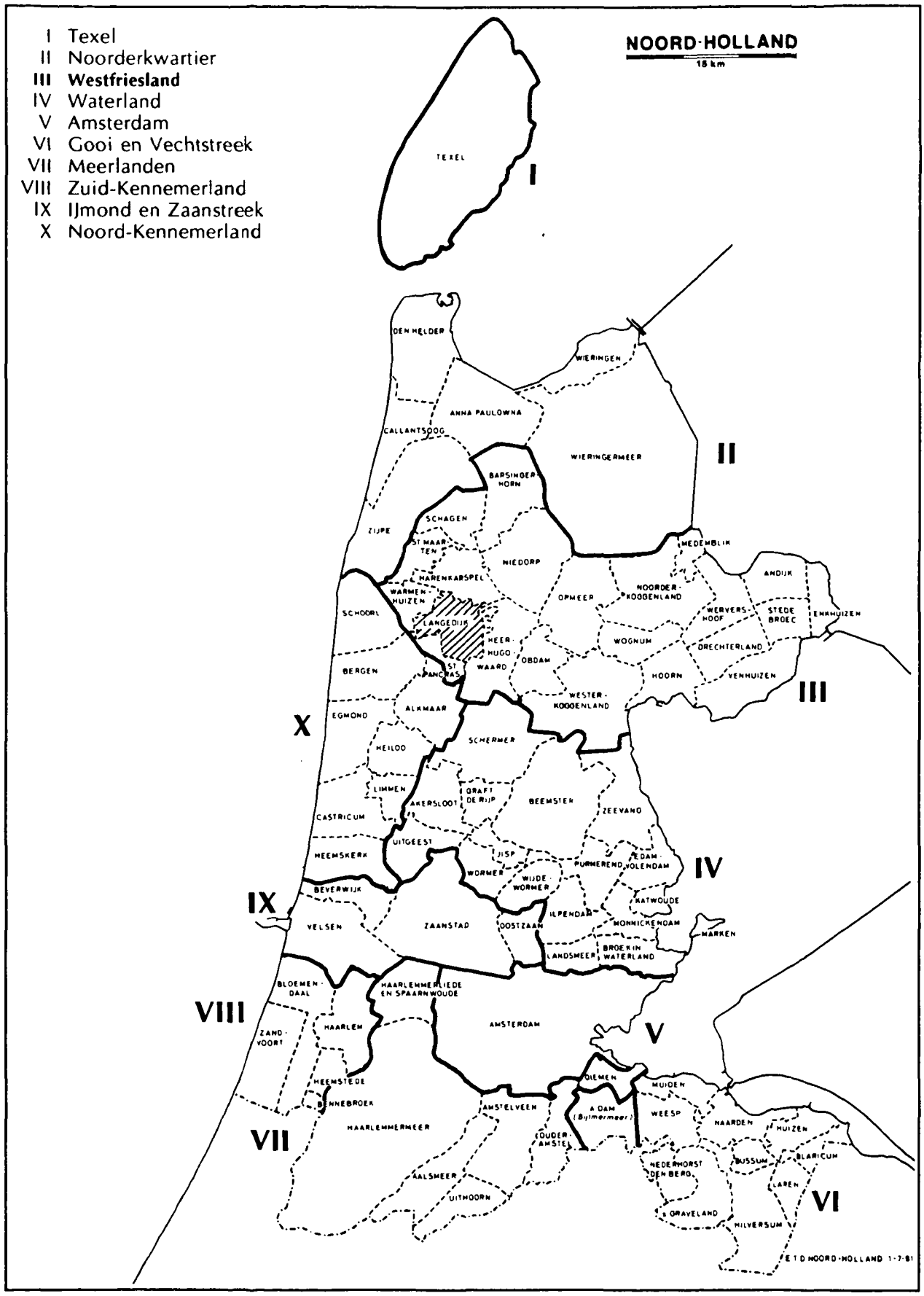

2. Gemeente Langedijk in 1858

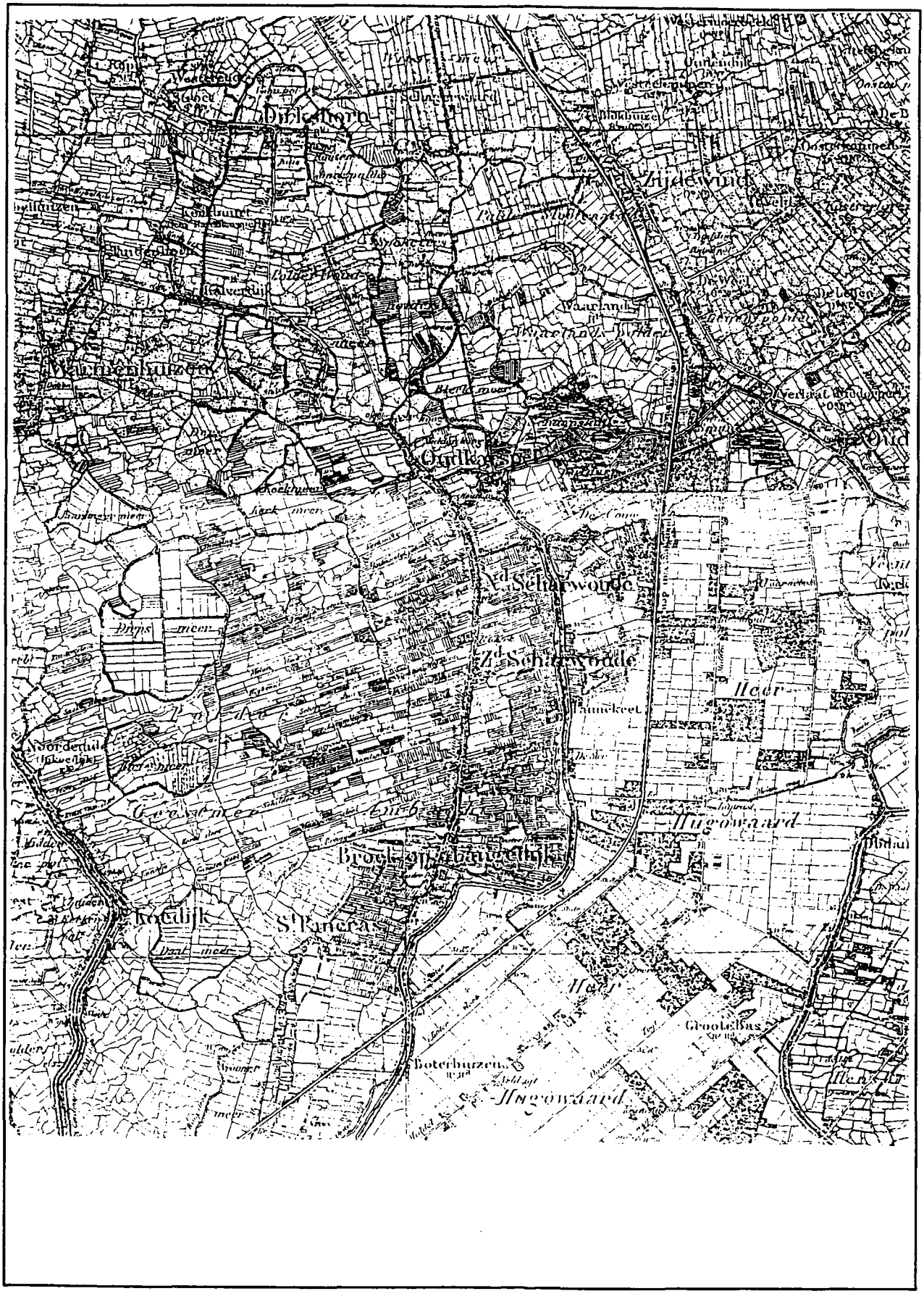

3. Gemeente Broek op Langedijk ca. 1869

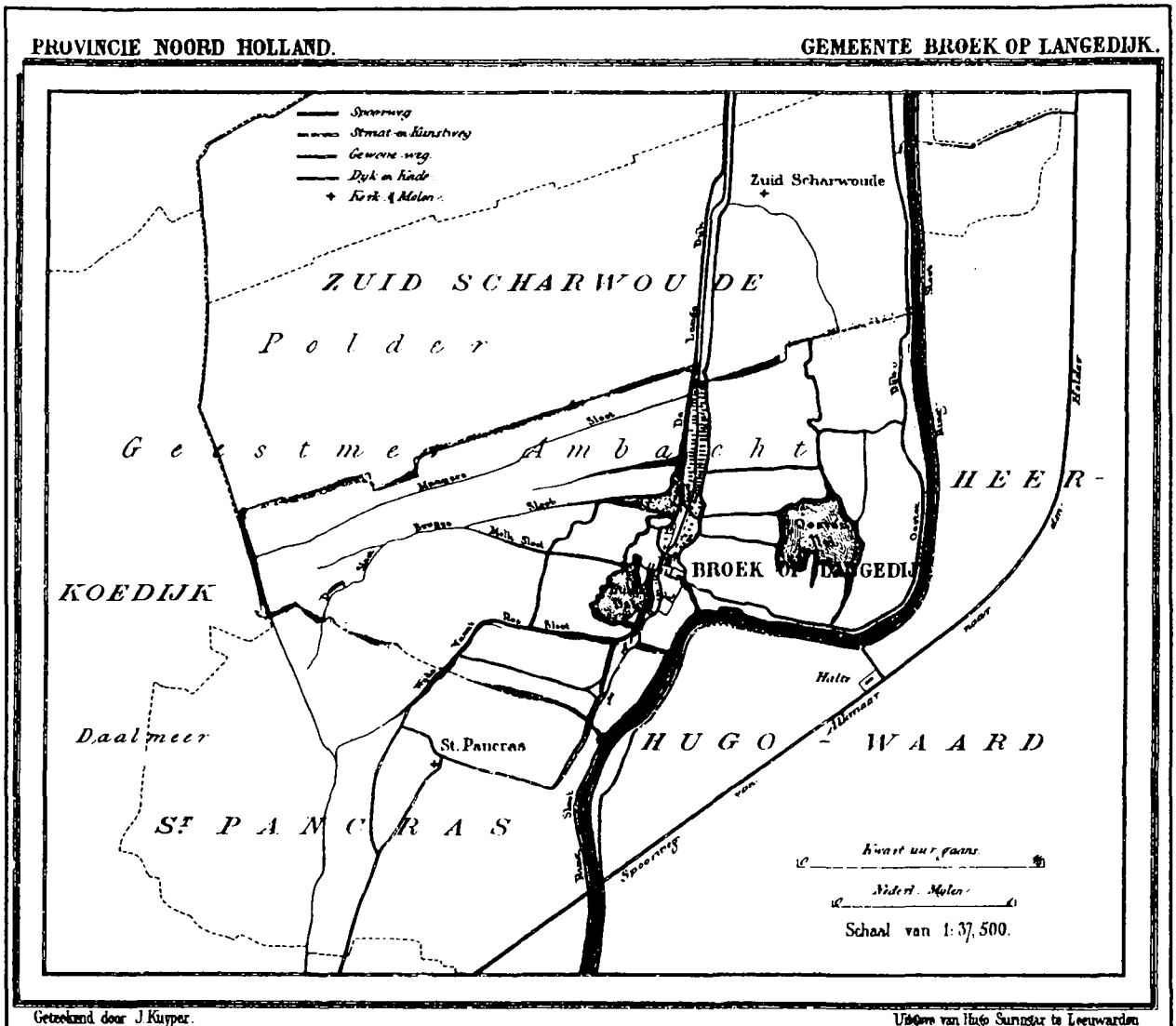

3a. Gemeente Zuid-Scharwoude ca. 1869

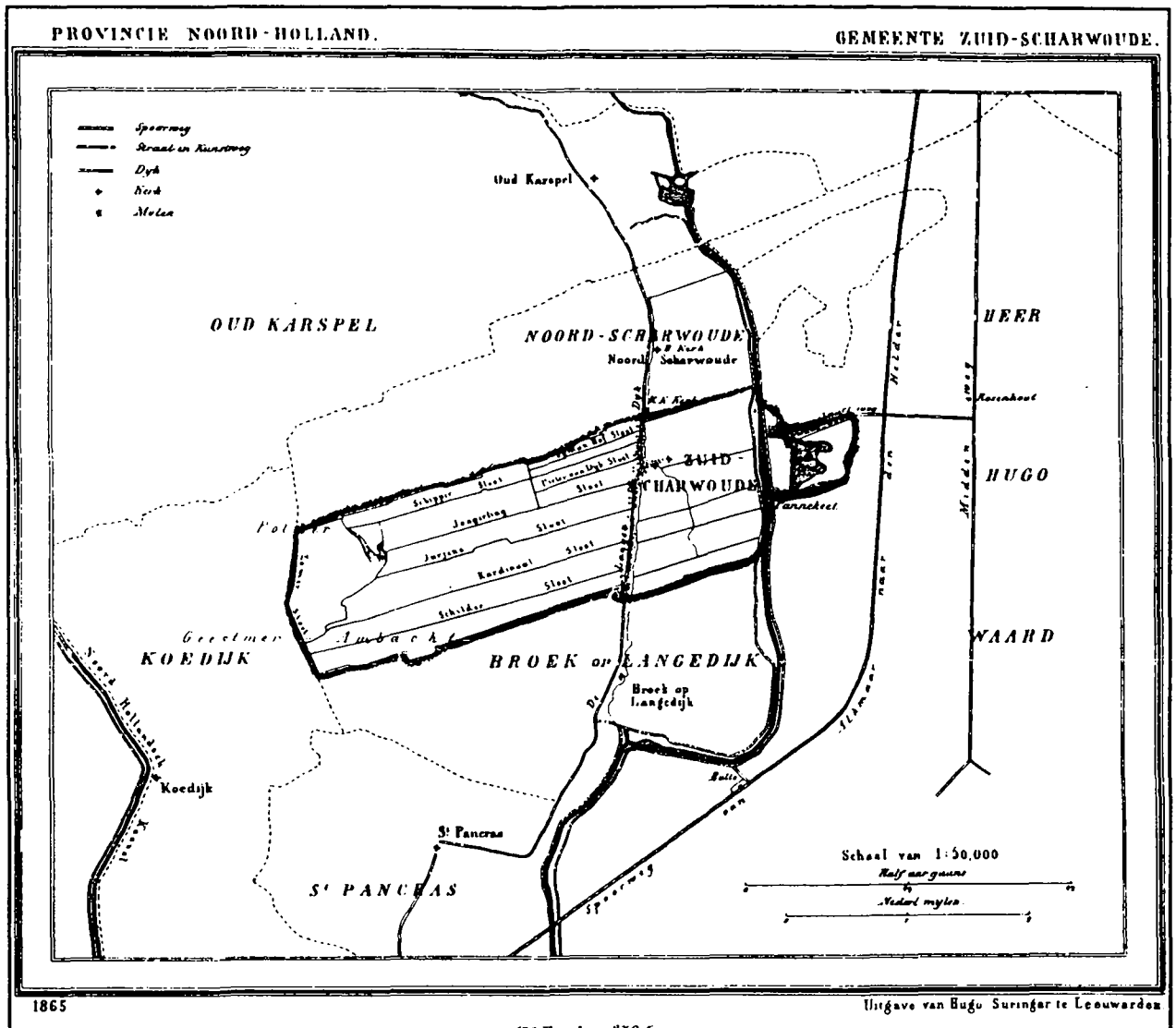

3b. Gemeente Noord-Scharwoude ca. 1869

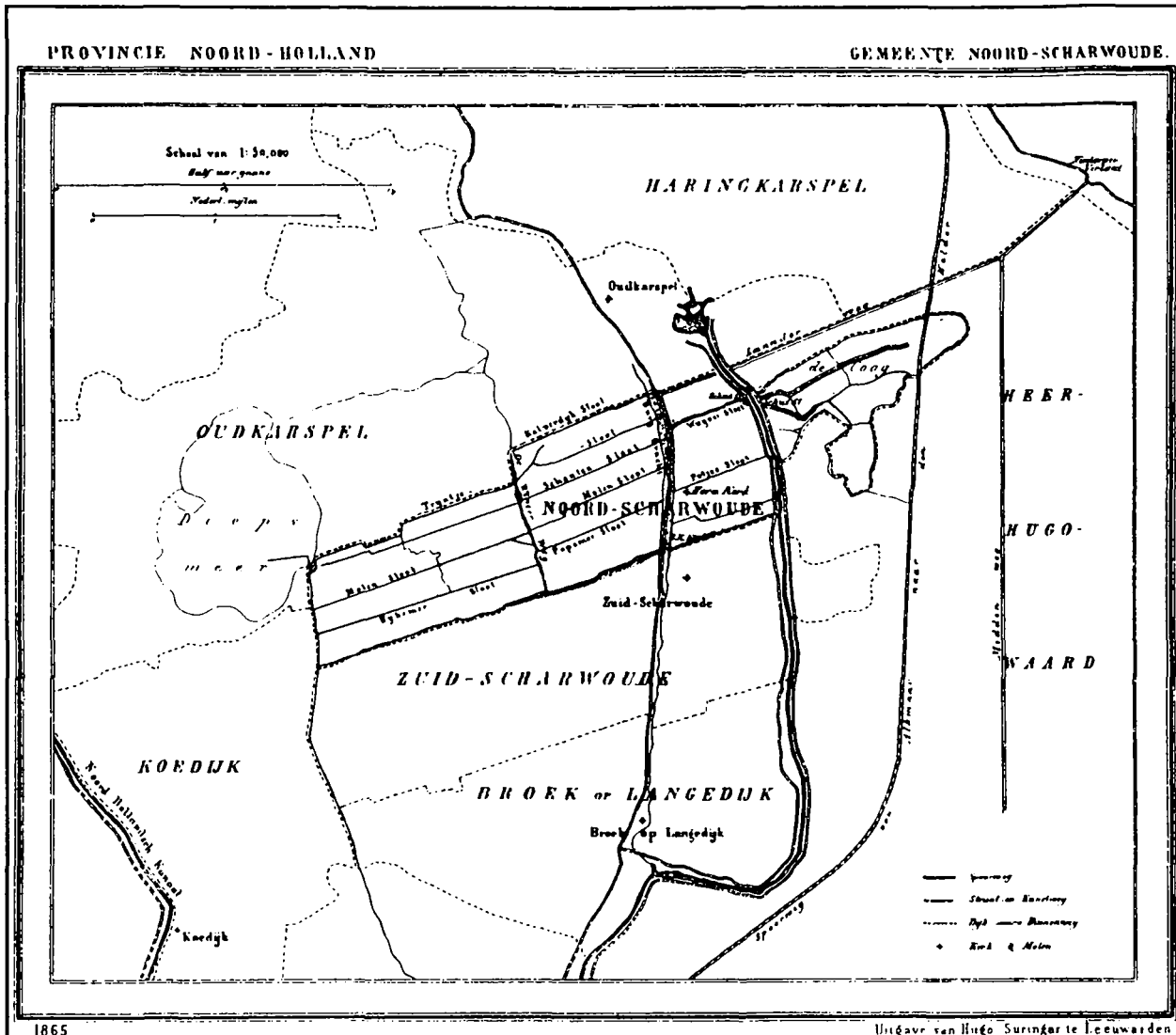

309 Bunders 650 Inwoners

3c. Gemeente Oudkarspel ca. 1869

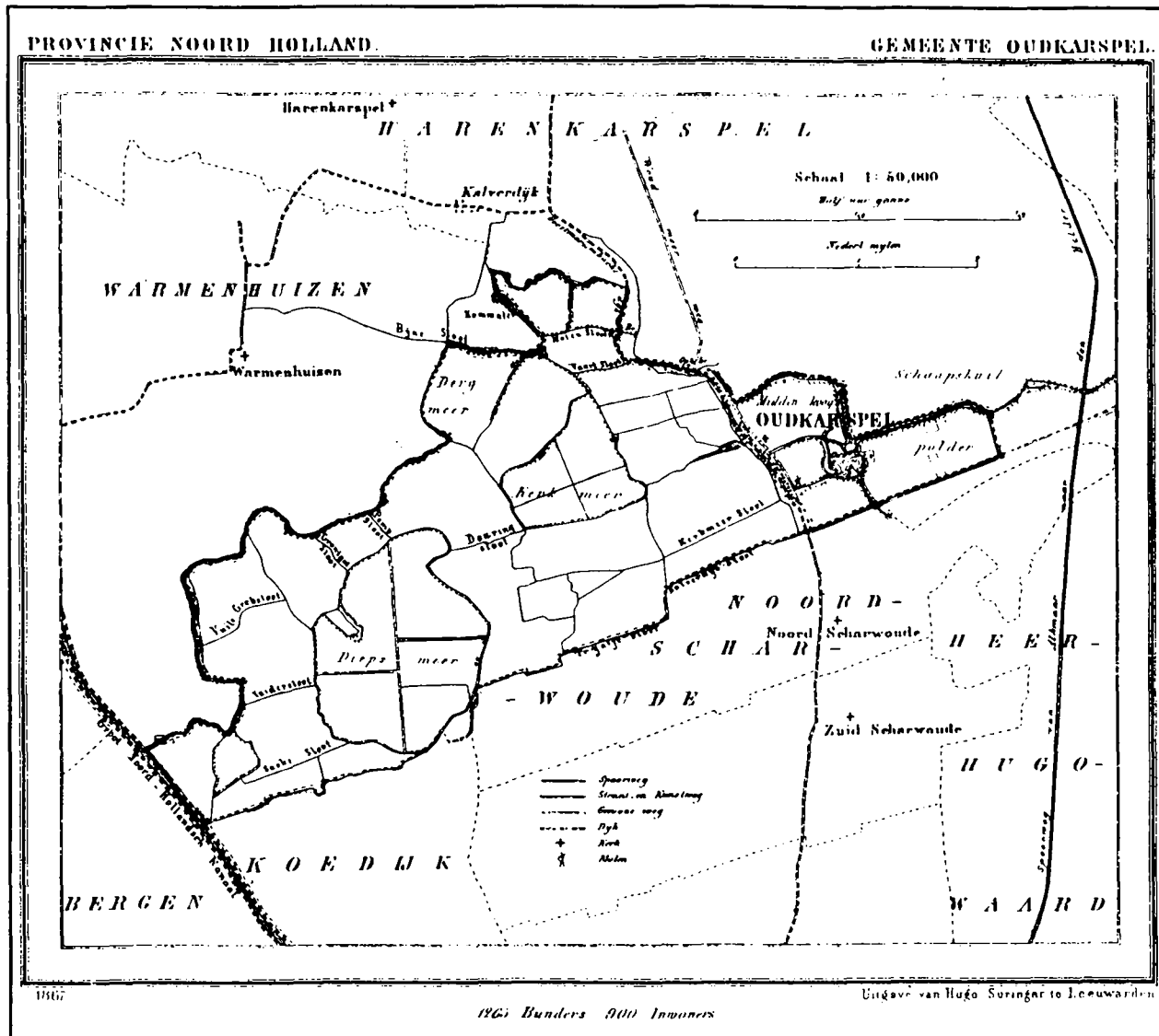

4. Gemeente Langedijk in 1912

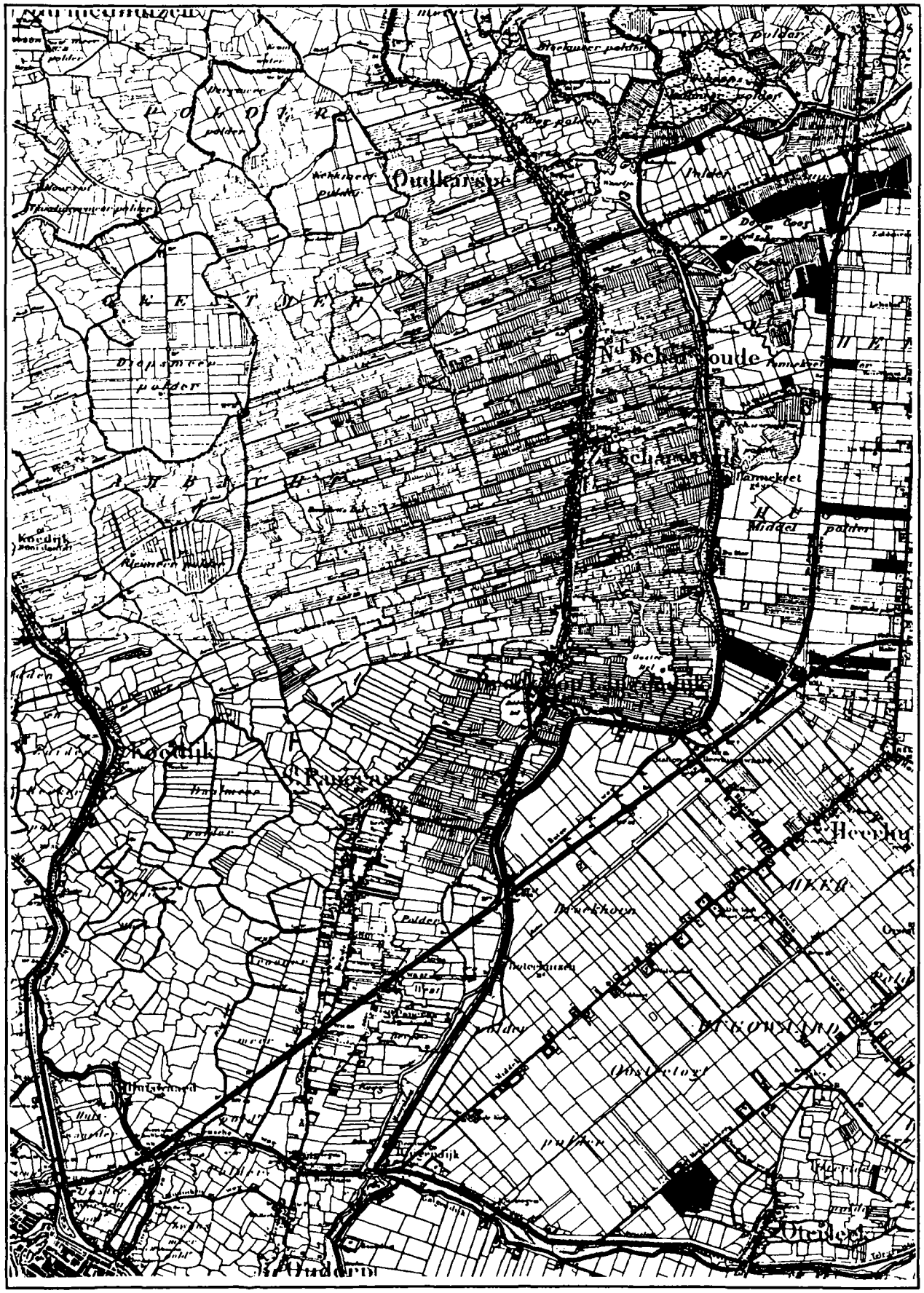

5. Gemeente Langedijk in 1943

6. Gemeente Langedijk in 1983

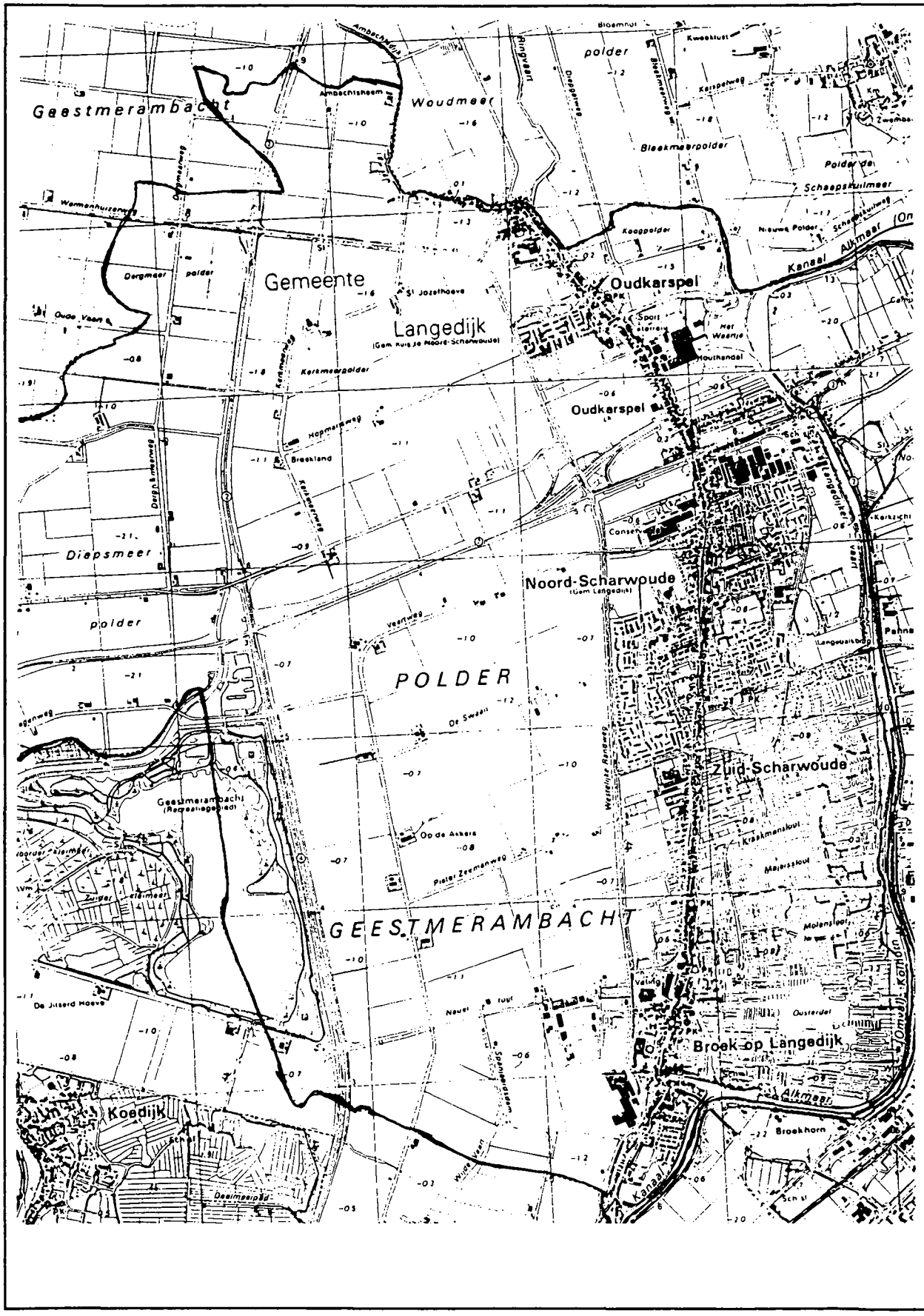

7. Indeling MIP-deelgebieden

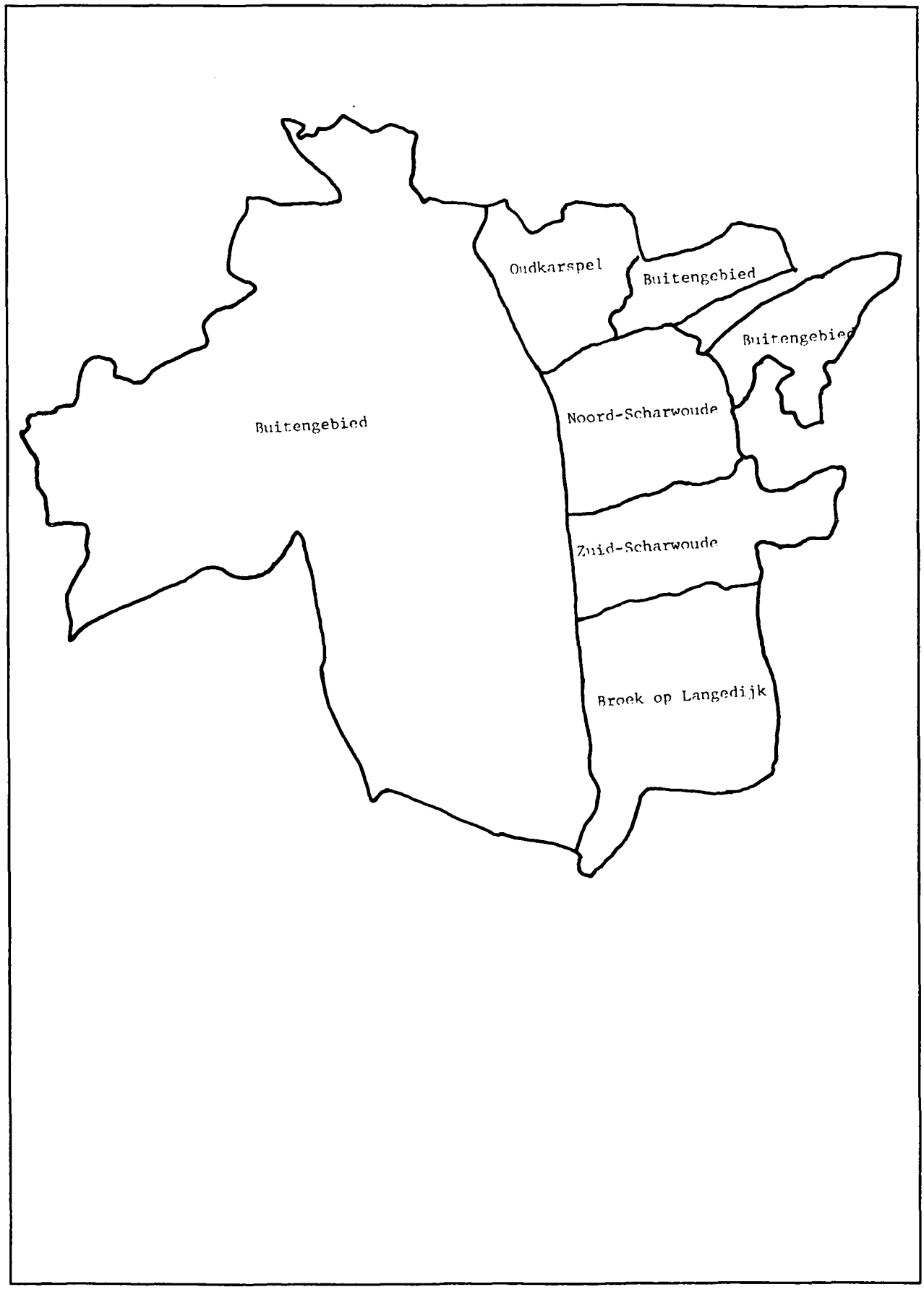

8. Bodemkaart

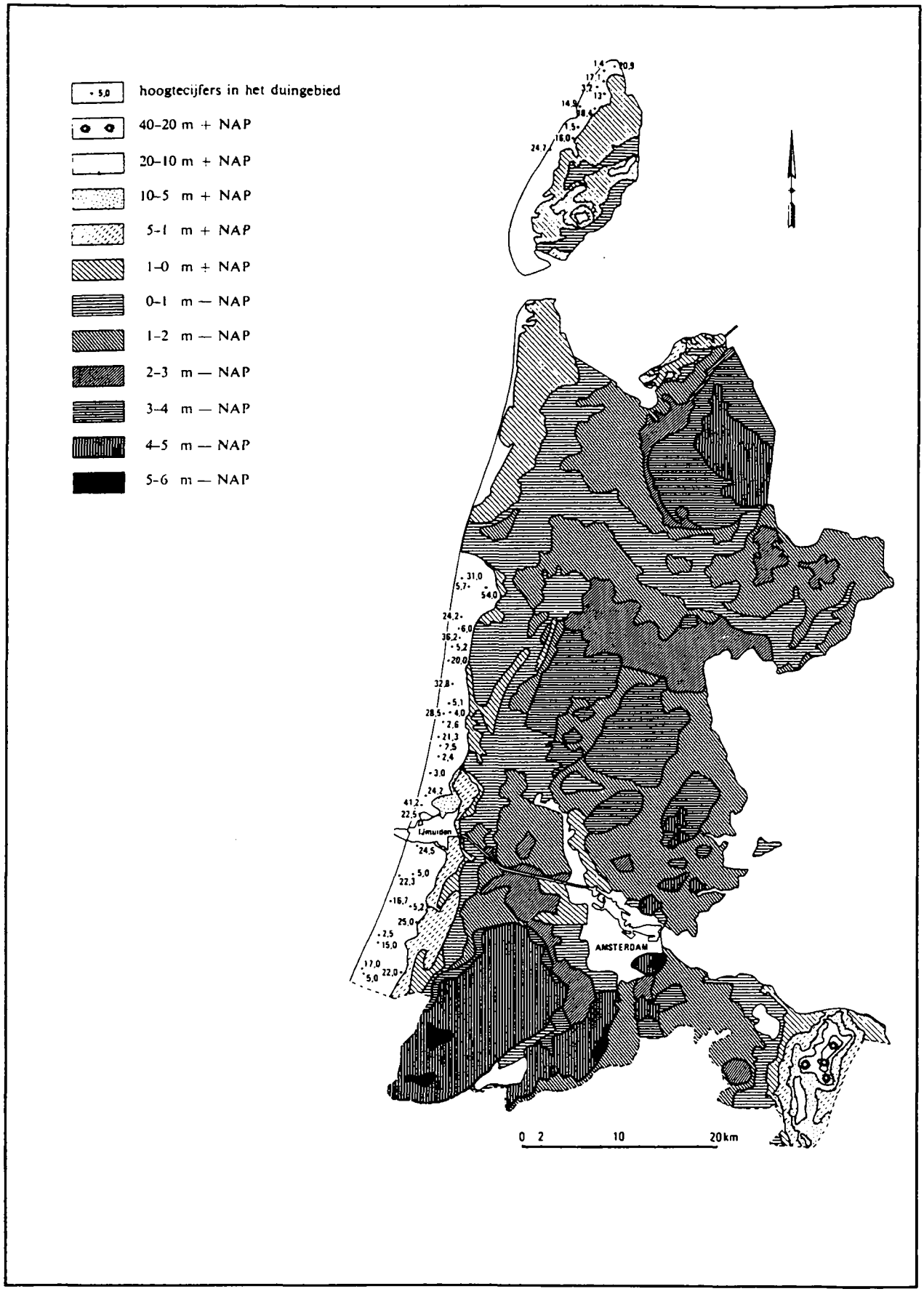

9. Infrastructuur

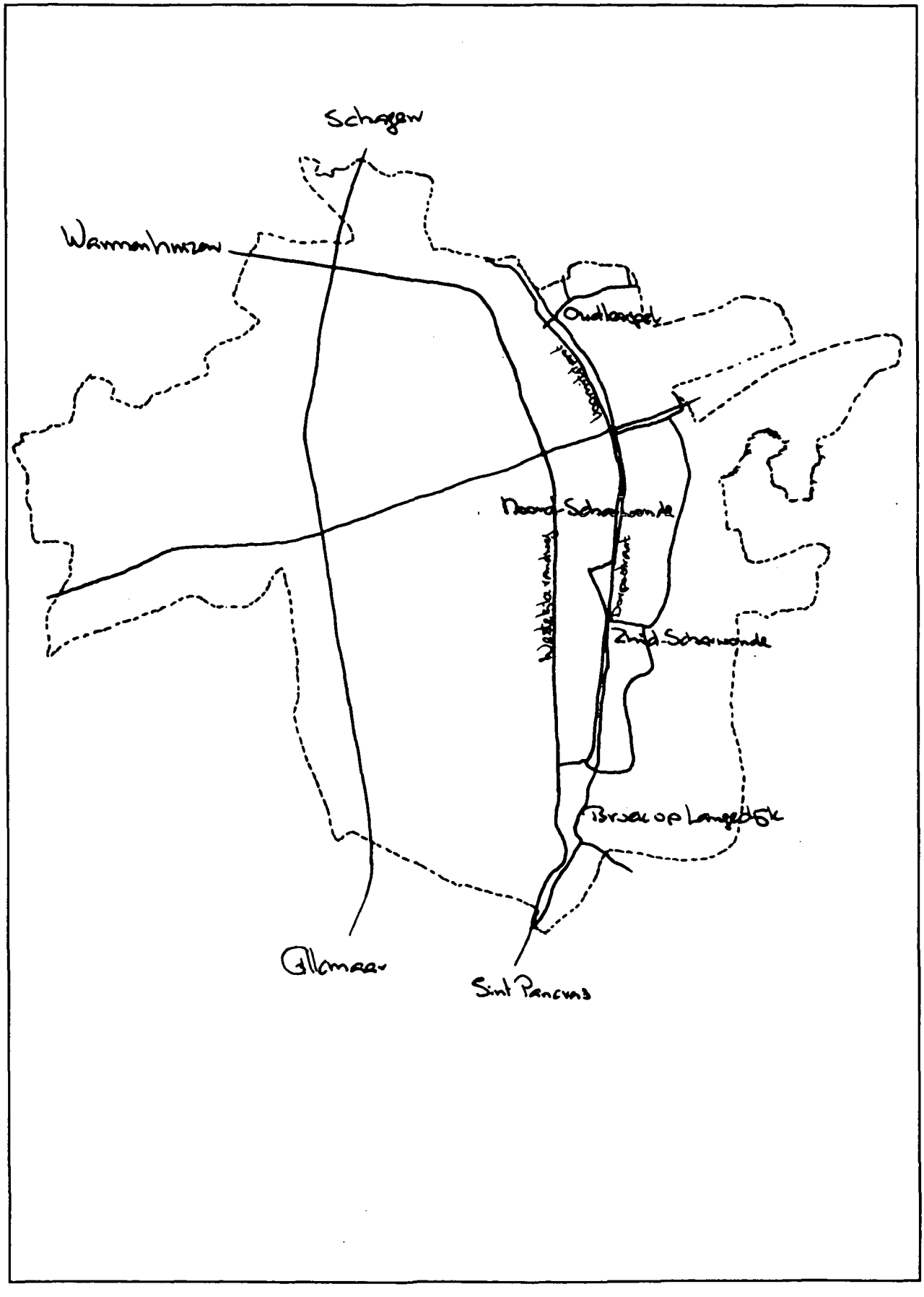

Register

Gemeente Langedijk/Broek op Langedijk

001	Dorpsstraat 8;10	Woonhuis	2719
002	Dorpsstraat 16	Woonhuis	2720
003	Dorpsstraat 19	Woonhuis	2721
004	Dorpsstraat 20	Woonhuis	2722
005	Dorpsstraat 24	Woonhuis	2723
006	Dorpsstraat 43	Woonhuis/koolsch.	2724
007	Dorpsstraat 49	Woonhuis	2725
008	Dorpsstraat 50	Woonhuis	2726
009	Dorpsstraat 51	Woonhuis	2727
010	Dorpsstraat 52	Woonhuis	2728
011	Dorpsstraat 54 bij	Schuur	2729
012	Dorpsstraat 67	Woonhuis	2730
013	Dorpsstraat	Postkantoor	2731
014	Dorpsstraat 78	Woonhuis	2732
015	Dorpsstraat 92	Woonhuis	2733
016	Dorpsstraat 94	Woonhuis	2734
017	Dorpsstraat 98	Cafe,winkel,woonhuis	2735
018	Dorpsstraat 109	Woonhuis	2736
019	Dorpsstraat 114;116	Dub.woonh./koolsch.	2737
020	Dorpsstraat 117	Woonhuis	2738
021	Dorpsstraat 118	Woonhuis	2739
022	Dorpsstraat 124	Woonhuis	2740
023	Dorpsstraat 134	Villa	2741
024	Dorpsstraat 137	Woonhuis	2742
025	Dorpsstraat 139	Woonhuis	2743
026	Dorpsstraat 143	Woonhuis	2744
027	Dorpsstraat 160-166	Schuren	2745
028	Dorpsstraat 163	Woonhuis	2746
029	Dorpsstraat 167	Woonhuis	2747
030	Dorpsstraat 168	Tuindersw.en schuur	2748
031	Dorpsstraat 170 bij	Voetbrug	2749
032	Dorpsstraat 170;172	Woonhuizen	2750
033	Dorpsstraat 193	Woonhuis en schuur	2751
034	Dorpsstraat 197	Woonhuis en schuur	2752
035	Dorpsstraat 204	Dokterswoning	2753
036	Dorpsstraat 211,13	Dub. woonhuis	2754
037	Dubbele Buurt 1	Woonhuis	2755
038	Dubbele Buurt 3	Woonhuis	2756
039	Dijk 24	Woonhuis	2757
040	Dijk 35	Woonhuis	2758
041	Dijk 41	Woonhuis	2759
042	Dijk 57	Woonhuis	2760
043	Dijk 78	Woonhuis	2761
044	Dijk 84	Woonhuis	2762
045	Dijk 79	Woonhuis	2763
046	Dijk 87	Woonhuis	2764
047	Dijk 93	Woonhuis	2765
048	Dijk 95	Woonhuis	2766
049	Dijk 106	Woonhuis	2767
050	Dijk 108	Woonhuis	2768
051	Dijk 110	Woonhuis	2769
053	Dijk 115	Woonhuis	2771
054	Dijk 119	Woonhuis	2772
055	Dijk 121	Woonhuis	2773
056	Oosterdijk	Woonhuis	2774
057	Sluiskade 14 bij	Sluis	2775
058	Sluiskade 14;16	Woningen	2776

Gemeente Langedijk/Zuid-scharwoude

059	Dorpsstraat 237;239	Dubbel woonhuis	2777
060	Dorpsstraat 240	Woonhuis	2778
061	Dorpsstraat 252	Woonhuis	2779
062	Dorpsstraat 278	Woonhuis	2780
063	Dorpsstraat 300	Woonhuis	2781
064	Dorpsstraat 350	Woonhuis	2782
065	Dorpsstraat 376	Woonhuis	2783
066	Dorpsstraat 421	Winkel	2784
067	Dorpsstraat 489	Woonhuis + schuur	2785
068	Dorpsstraat	Cafe	2786
069	Dorpsstraat	Kantoor	2787
070	Koog	Kerk	2788
071	Voorburggracht 77	Woonhuis	2789
072	Voorburggracht 81	Woonhuis	2790
073	Voorburggracht 141	Conservenfabriek	2791
074	Voorburggracht 143	Woonhuis	2792
075	Voorburggracht 169	Pastorie	2793

Gemeente Langedijk/Noord-Scharwoude

076	Dorpsstraat 508	Woonhuis	2794
077	Dorpsstraat 512	Ontmoetingscentrum	2795
078	Dorpsstraat 518	Kerk	2796
079	Dorpsstraat 570	Hotel	2797
080	Dorpsstraat 596	Woonhuis	2798
081	Dorpsstraat 604	Woonhuis	2799
082	Dorpsstraat 606	Woonhuis	2800
083	Dorpsstraat 616	Woonhuis	2801
084	Dorpsstraat 619	Woonhuis	2802
085	Dorpsstraat 621	Woonhuis	2803
086	Dorpsstraat 622	School	2804
087	Dorpsstraat 629	Woonhuis	2805
088	Dorpsstraat 630	Kantoor	2806
089	Dorpsstraat 631	Woonhuis	2807
090	Dorpsstraat 640	Woonhuis	2808
091	Kerkstraat 8	Kerk	2809
092	Laanweg 43	Woonhuis	2810
093	Molenkade 10	Villa	2811
094	Veilingweg 2	Woonhuis	2812
095	Veilingweg 3	Kantoor	2813
096	Voorburggracht 263	Woonhuis	2814
097	Voorburggracht	Fabriek	2815

Gemeente Langedijk/Oudkarspel

098	Dorpsstraat	Buurthuis	2816
099	Dorpsstraat 712	onbekend	2817
100	Dorpsstraat 753	Woonhuis	2818
101	Dorpsstraat 769	Dokterswoning	2819
102	Dorpsstraat 878	Kerktoren	2820
103	Dorpsstraat 785	Woonhuis	2821
104	Dorpsstraat 857	Kolfbaan	2822
105	Dorpsstraat 880	onbekend	2823
106	Dorpsstraat 886	Woonhuis	2824
107	Dorpsstraat 988	Woonhuis	2825
108	Dorpsstraat 902	onbekend	2826
109	Dorpsstraat 903	Woonhuis	2827
110	Dorpsstraat 921	Woonhuis	2828
111	Dorpsstraat 923	Woonhuis	2829

112	Dorpsstraat 972	Woonhuis	2830
113	Dorpsstraat 980	Woonhuis	2831
114	Dorpsstraat 991	Woonhuis	2832
116	Spoorstraat 57	Woonhuis	2833
117	Spoorstraat 57	Woonhuis	2834
118	Spoorstraat 95	Woonhuis	2835
119	Voorburggracht 479	Woonhuis	2836
120	Voorburggracht 481	Woonhuis	2837
121	Voorburggracht 491	Woonhuis	2838
122	Voorburggracht 495;497	Woonhuis	2839
123	Voorburggracht 505	Woonhuis	2840

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
mw. drs. P.E. Devilee
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, februari 1994

Langedijk